

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

В. І. Царенко,
*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділу наукових досліджень з правових питань митної справи
Державного науково-дослідного інституту митної справи
(м. Хмельницький)*

УДК 340.112

МИТНИЙ РЕЖИМ ЯК ВИД ПРАВОВОГО РЕЖИМУ: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ

Досліджено поняття та зміст митного режиму. Проведено аналіз наукових підходів до понять “режим”, “правовий режим”. На підставі аналізу змісту та особливостей митного режиму визначено поняття “митний режим” та запропоновано зміни до Митного кодексу України.

Ключові слова: режим, правовий режим, митний режим, поняття та структура митного режиму.

Україна обрала євроінтеграцію як один із головних пріоритетів зовнішньої політики та визначила основний напрям міжнародного співробітництва, а саме міжнародне митне співробітництво.

Інтегрування до Європейської спільноти спонукає до суспільних, економічних перетворень, а також до удосконалення митного законодавства. Тому сучасний стан розвитку митного законодавства України можна визначити як етап гармонізації законодавства ЄС та України в сфері митного регулювання.

Науково обґрунтоване визначення митної термінології вкрай важливе для покращення правотворчої та правозастосовчої діяльності.

З метою виконання завдання полегшувати товарообіг та зміцнювати економічні зв'язки між країнами, забезпечувати при цьому економічну безпеку держави, прийнято новий Митний кодекс України. Це вже третя редакція Митного кодексу за часи незалежності України, норми якого майже повністю гармонізують із митним законодавством Європейського Союзу (ЄС). Проте залишились певні неточності у понятійному апараті митного режиму зокрема.

Крім цього актуальність цієї статті обумовлена необхідністю завершення впровадження нормативно-правової бази, необхідної для імплементації митного кодексу відповідно до міжнародно-визнаних стандартів, особливо угод СОТ та реалізацію плану дій Україна — Євросоюз.

Різні аспекти правових та митних режимів були об'єктом наукового дослідження у працях О. П. Альохіна, Д. М. Бахраха, К. В. Бережної, С. В. Ківалова, Ю. М. Козлова, А. Н. Козиріна, К. К. Сандровського,

І. В. Співака, Ю. О. Тихомирова, О. М. Козиріна, М. І. Матузова, О. В. Малька та інших учених. Однак сучасний стан митних правовідносин спонукає науковців до подальшого розвитку митного законодавства та знову актуалізує дослідження поняття митного режиму.

Метою статті є визначення поняття митного режиму шляхом дослідження його змісту.

До набуття чинності другим Митним кодексом України, система митних режимів визначалася лише на підзаконному рівні — у відповідному класифікаторі з позначенням їхніх цифрових кодів їх нараховувалося п'ятнадцять, але не всі застосовувались на практиці. Митний кодекс України (МК України) 1991 р. оперував поняттям “спеціальні митні зони” в сенсі спеціальних вільних економічних зон. У ст. 6 МК України 1991 р. була закріплена норма щодо так званих спеціальних митних режимів, що передбачали встановлювані на умовах взаємності пільгові умови для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) України та іноземних суб'єктів господарської діяльності держав, з якими Україна укладала двосторонні та багатосторонні договори. У другому МК України подібна категорія була відсутня [1, с. 115].

У МК України 2002 р. не лише вжито термін “митні процедури” на позначення дій посадових осіб митних органів щодо товарів і предметів, що переміщують різними видами транспорту, а й визначено відповідне поняття: “Митні процедури — операції, пов'язані зі здійсненням митного контролю за переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон України, митного оформлення цих товарів і транспортних засобів, а також зі справлянням передбачених законом податків і зборів” [2].

У ст. 1 МК України 2002 року поняття митного режиму, сформульоване до цього на підзаконному рівні, набуло подальшого розвитку та закріпилось у нормі закону: сукупність норм, установлених законами України з питань митної справи, що залежно від заявленої мети переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України визначають порядок такого переміщення та обсяг митних процедур, що при цьому здійснюються [2]. Це визначення має наукову основу та відобразило ознаки поняття вузького розуміння митного режиму, що поширювалось у науці.

Митний кодекс ЄС не містить поняття “митний режим”, а лише “митні процедури”. Мабуть, через це законодавець Російської Федерації пішов іншим шляхом, і тому Митний кодекс Російської Федерації 2003 р. визначав митний режим як митну процедуру, що визначає сукупність вимог та умов, які включають порядок застосування до товарів і транспортних засобів митних платежів, податків, заборон та обмежень, встановлених відповідно до законодавства РФ про державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності, а також статус товарів і транспортних засобів з митною метою залежно від мети їх переміщення через митний кордон і використання на митній території Російської Федерації чи за її межами” [3].

Відсутність єдиного погляду на поняття “митний режим” стає зрозумілим після дослідження підходів до розуміння понять “режим” та “правовий режим”. Поняття “режим” нині вживається у різних значеннях, наприклад:

- 1) державний лад, сукупність засобів та методів здійснення влади;
- 2) чітко встановлений порядок життя (праці, відпочинку, лікування, сну тощо);
- 3) система обов'язкових правил, вимог, норм, принципів, встановлених для будь-якої діяльності (землекористування, мореплавства, рибальства та ін.);
- 4) певний стан, положення, статус кого-небудь чи чого-небудь (звідси — вираз “режимне виробництво”) [4, с. 66].

Також у роботах різних авторів під режимом розуміється законність [5, с. 12], порядок [6, с. 5], соціальний режим певного об'єкта або виду діяльності,

закріпленій правовими нормами й забезпечений сукупністю юридичних засобів [7, с. 258, 259].

У сучасній юридичній науці поняття “режим” частіше розглядається як одна з найважливіших категорій юрисдикції. Досить давно наукові дослідження, що ставили за мету з’ясування особливостей правового регулювання певного виду діяльності, особливо коли вона має чітко окреслений об’єкт, проводилися під кутом зору правового режиму цього об’єкта або виду діяльності. Коли ж при вивченні системи права з’ясувалося, що для кожної його галузі притаманний свій, специфічний режим регулювання і в ньому якраз концентрується юридична своєрідність останньої, стало очевидним, що це поняття виражає визначальні, вузлові сторони правової дійсності. Тому цілком виправдано, що останнім часом у вітчизняних юридичних джерелах зроблені спроби здійснити й загальнотеоретичне осмислення досліджуваної категорії [8, с. 23]. У цьому контексті можна стверджувати про існування специфічного режиму правового регулювання суспільних відносин, які складаються в економічній сфері і пов’язані з переміщенням товарів, транспортних засобів та інших предметів через митний кордон України.

У законодавстві щодо режимів, на думку С. О. Кузніченка, використовується полісемія (багатозначність поняття) та широка синонімія (позначення одного поняття різними термінами). Такі явища заважають правозастосовній практиці, а отже знижують ефективність дії відповідних норм права, ускладнюють діяльність публічної адміністрації [9, с. 8].

Така ж полісемія прослідковується і у науці, адже науковці поняття “режим” у вузькому значенні розуміють як сукупність правил поведінки, а в широкому — усю систему заходів, що використовується для досягнення поставленої мети. Полісемія поняття “режим” обумовлює плуралізм суджень щодо поняття правового режиму.

Зокрема С. С. Алексєєв під правовим режимом розкривав порядок регулювання, виражений у комплексі правових засобів, які характеризуються особливим групуванням взаємодіючих між собою дозволів, заборон та позитивних зобов’язань, до того ж таких, що створюють особливий напрям регулювання [7, с. 185]. Цієї ж позиції дотримуються автори підручника з адміністративного права України за редакцією Ю. П. Битяка [10, с. 280].

М. І. Матузов і О. В. Малько розглядають правовий режим як особливий порядок правового регулювання, що виражається поєднанням юридичних засобів, створюючи бажаний соціальний стан і конкретний ступінь сприятливості або несприятливості для задоволення інтересів суб’єкта права. Тобто режим — це система умов і методів здійснення правового регулювання, нібито “розпорядок” дії права, його функціональна характеристика [9, с. 10].

Д. М. Бахрах визначає правовий режим як систему норм права, що регулює людську діяльність, відносини між людьми щодо певних об’єктів. І. С. Розанов пов’язує поняття правового режиму з регулюванням проблем, які належать до сфери міжнародної та внутрішньодержавної безпеки. У цьому аспекті під правовим режимом він розуміє сукупність правових актів та організаційно-технічних заходів, що утворюють у відповідній сфері безпеки своєрідний комплексний юридично-організаційний інститут [9, с. 10].

В. Б. Ісаков, досліджуючи сутність поняття “правовий режим”, зазначав, що його основою є соціальний режим, закріпленій у правових нормах і забезпечений сукупністю юридичних засобів. Зокрема соціальний режим він розуміє як відносно стабільний взаємозв’язок соціального об’єкта (явища, процесу, інституту) з іншими соціальними об’єктами, який забезпечує досягнення певної мети. Аналізуючи співвідношення правового та соціального режиму, учений стверджує, що юридична форма останнього — це тільки один із засобів закріплення та забезпечення соціального режиму [9, с. 10].

На думку В. Б. Рушайла, правовий режим — це закріплені в законодавстві права, обов'язки та відповідальність; система заходів, що використовується для досягнення поставленої мети; система правового впливу, що полягає у специфіці прийомів регулювання та його механізму [9, с. 11].

У розглянутих наукових підходах до поняття “правовий режим” науковці розкривають не тільки усталені структурні елементи (предмет, метод, мету), але й додають різні ознаки: порядок чи особливий порядок правового регулювання, комплекс (система або сукупність) правових норм (правових засобів, заходів) чи статей, що їх містять, а також суб'єкти та юридичну відповідальність. Отже, як підсумок проведеного аналізу можемо стверджувати, що правовий режим — це особливий порядок правового регулювання, який полягає у комплексі взаємопов'язаних між собою правових засобів (дозволів, заборон та позитивних зобов'язань), що створюють особливу спрямованість правового регулювання.

Саме такий підхід взято за основу у визначенні поняття митного режиму у п. 25 ст. 4 чинного МК України: “Митний режим — комплекс взаємопов'язаних правових норм, що відповідно до заявленої мети переміщення товарів через митний кордон України визначають митну процедуру щодо цих товарів, їх правовий статус, умови оподаткування й обумовлюють їх використання після митного оформлення” [11]. Аналізуючи це поняття, стає зрозумілим, що законодавець здійснив спробу дати таке визначення, яке задовольнило б загальне і спеціальне розуміння митного режиму.

Загальний митний режим — це постійний, загальнодержавний режим, що встановлює засади порядку переміщення через митний кордон України товарів, транспортних засобів та інших предметів. До компонентів загального митного режиму О. О. Крестьянінов відносить єдину митну територію; загальний порядок переміщення товарів, транспортних засобів та інших предметів через митний кордон України; встановлену на законодавчому рівні систему загальних обмежень та заборон щодо ввезення в Україну, вивезення за її межі або транзиту через її територію окремих товарів чи інших предметів; засади митного контролю; засади митного оформлення; закріплення на законодавчому рівні митних платежів, якими обкладаються товари при переміщенні через митний кордон України; загальні правила користування товарами та іншими предметами, що знаходяться під впливом дії митного режиму та ін. [12, с. 16].

За допомогою спеціальних митних режимів встановлюється конкретний порядок переміщення товарів через митний кордон України; умови їх знаходження та допустимого використання на митній території (або за її межами); права та обов'язки бенефіціара митного режиму; у деяких випадках також вимоги до певних товарів, правового статусу особи, яка переміщує їх через митний кордон [12, с. 16].

Також у визначенні митного режиму враховано думку вчених-юристів, що при визначенні поняття “митний режим” насамперед необхідно окреслити найважливіші положення, що становлять зміст цього поняття:

а) сукупність правил, що застосовуються митними органами (залежать від заявленої мети переміщення товарів фізичними чи юридичними особами через митний кордон);

б) сукупність правил, що регулюють безпосередньо сам порядок переміщення товарів і застосування до них митних процедур [13, с. 72].

Сучасне митне законодавство України використовує багато специфічних конструкцій, що нетипові для інших галузей законодавства. Наприклад, аналізуючи п. 25 ст. 4, складається враження, що суб'єктом митних правовідносин є товар, тому що “... комплекс взаємопов'язаних правових норм, що відповідно до заявленої мети переміщення товарів через митний кордон України визначають митну процедуру (це сукупність митних формальностей та порядок їх виконання) щодо цих товарів, їх правовий статус ...”. Можна лише здогадуватись, що мету переміщення товарів заявляє декларант, а визначення “правового статусу товарів”,

насправді, тягне виникнення, зміну чи припинення суб'єктивних прав та обов'язків саме у декларанта. Декларант за п. 8 ст. 4 — особа, яка самостійно здійснює декларування або від імені якої здійснюється декларування. Поняття декларанта слід відрізнити від специфічного поняття громадянина, бо відповідно до п. 7 цієї ж статті громадяни — це фізичні особи: громадяни України, іноземці, особи без громадянства [11]. Характерну для МК України термінологію вдається зрозуміти після вивчення усього кодексу. Її походження можна пояснити засиллям у МК України професійної лексики практиків-митників.

Таке викладення правових норм не відповідає основному правилу юридичної техніки виробленої теорією права щодо використання термінів, — це єдність термінології, тотожність її застосування в різних правових актах; використання загальновизнаних термінів; стабільність термінології, стійкість прийнятих позначень. Також не виконується завдання юридичної техніки щодо забезпечення ясності та доступності мови акту і досягнення його логічної несуперечності як у внутрішній структурі, так і у зв'язку з іншими актами [14, с. 124].

Отже, на нашу думку, не слід відходити від усталених у юридичній науці підходів до поняття та змісту правових режимів і визначати митний режим як сукупність його структурних елементів із урахуванням особливостей. Саме такий підхід, але дещо під іншим кутом зору, взято за основу при визначенні митного режиму у Митному кодексі Республіки Білорусь. У п. 1.36 ст. 8 МК України визначено, що митний режим — сукупність положень, що визначають з митною метою вимоги, умови та межі прав володіння, користування та розпорядження товарами на митній території або за її межами [15].

У вузькому значенні, на нашу думку, митний режим — це комплекс правових засобів, що залежно від заявленої декларантами мети переміщення товарів через митний кордон України визначають правила та умови такого переміщення, а також сукупність митних формальностей та порядок їх виконання посадовими особами митного органу. Таке визначення містить ознаку комплексності митного режиму, яку описав О. О. Крестьянінов у своєму дисертаційному дослідженні. Комплексність митних режимів обумовлена тим, що свою функцію вони виконують за допомогою поєднання адміністративно-правових та цивільно-правових заходів регулювання, тарифних та нетарифних методів [12, с. 16]. Також враховано побажання О. Нападистого щодо необхідності змістовних елементів у понятті митного режиму.

На підставі проведеного дослідження пропонуємо п. 25 ст. 4 МК України викласти у такій редакції: митний режим — це комплекс правових засобів, що залежно від заявленої декларантами мети переміщення товарів через митний кордон України визначають правила та умови такого переміщення, а також сукупність митних формальностей та порядок їх виконання посадовими особами митного органу.

У подальшому наукові дослідження доцільно зосередити на визначенні понять спеціальних митних режимів.

Список використаних джерел

1. Митне регулювання в ЄС та Україні: порівняльно-правове дослідження [Текст] : [наук.-практ. посіб.] / [Мароха В., Олійник Н., Омельченко О., Полянський О., Ропотан О.] ; за наук. ред. А. В. Мазура. — К. : Ніка-Прінт, 2005. — 832 с.
2. Митний кодекс України від 11.07.2002 р. № 92-IV [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/92-15>.
3. Таможенный кодекс Российской Федерации от 28.05.2003 г. № 61-ФЗ [Электронный ресурс] TKS.RU — Российский таможенный портал. — URL : <http://www.tks.ru/codex>.
4. Мінка, Т. П. Феномен правового режиму в сучасному праві [Текст] / Т. П. Мінка // Право і суспільство. — 2010. — № 2. — С. 64–68.

5. Резвых, В. Д. Взаимодействие в процессе административно-правового обеспечения режима социалистического хозяйствования [Текст] : [учебн. пособ.] / В. Д. Резвых, И. А. Скляров. — Горький : Изд-во ГВШ МВД СССР, 1977. — 96 с.
6. Самощенко, И. С. Охрана режима законности советским государством. Правоохранная деятельность Советского государства — метод обеспечения социалистической законности [Текст] / И. С. Самощенко. — М. : Госюриздат, 1960. — 200 с.
7. Проблемы теории государства и права [Текст] : [учебн.] / под ред. С. С. Алексеева. — М. : Юрид. лит., 1987. — 448 с.
8. Настюк, В. Я. Адміністративно-правові режими у сфері національної безпеки та протидії тероризму [Текст] / В. Я. Настюк. — К. : НКЦ, 2008. — 245 с.
9. Кузнiченко, С. О. Надзвичайні адміністративно-правові режими [Текст] : [монограф.] / С. О. Кузнiченко. — Сімферополь : Кримнавчпеддержвидав, 2010. — 272 с.
10. Адміністративне право України [Текст] : [пiдручн.] / [Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.] ; за ред. Ю. П. Битяка. — К. : Юрінком Інтер, 2005. — 544 с.
11. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
12. Крестьянинов, О. О. Правове регулювання митних режимів [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид наук : спец. 12.00.07 “Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право” / О. О. Крестьянинов. — Х., 2002. — 20 с.
13. Нападистий, О. Митний режим в Україні та його види [Текст] / О. Нападистий // Право України. — 2000. — № 7. — С. 70–73.
14. Общая теория права и государства [Текст] : [учебн.] / под ред. В. В. Лазарева. — М. : Юристъ, 1994. — 360 с.
15. Таможенный кодекс Республики Беларусь от 04.01.2007 г. № 204-З [Электронный ресурс] Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. — URL : <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=hk0700204&p2={NRPA}>.

Надійшла до редакції 01.02.2013

Царенко В. И. Таможенный режим как вид правового режима: понятие и структура

Исследуется понятия и структура таможенного режима. Проведен анализ научных подходов к понятиям «режим», «правовой режим». На основании анализа структуры и особенностей таможенного режима определено понятие “таможенный режим” и предложены изменения в таможенный кодекс Украины.

Ключевые слова: режим, правовой режим, таможенный режим, понятие и структура таможенного режима.

Tsarenko, V. I. Customs Regime as a Form of Legal Regime: the Concept and Structure

The article deals with the concept and structure of the customs regime. The analysis of scientific approaches to the concepts of “regime” and “the legal regime” has been carried out. On the basis of the analysis of structure and features of the customs regime the concept of “customs regime” has been defined and changes to the Customs Code of Ukraine have been proposed.

Keywords: regime, the legal regime, the customs regime, the concept and structure of the customs regime.

